

SOVYETLER BİRLİĞİ DÖNEMİ VE SONRASINDA AZERBAJCAN'DA HABER AJANSLARI

Vefalı Enserov*

ÖZET

Sovyetler Birliği döneminde, birliği oluşturan ülkelerin her alanda merkezi yönetime bağımlılığı gibi o ülkelerin haber ajansları da Sovyetler Birliği Telgraf Ajansı'nın (SİTA) bir eyalet kolu şeklinde Moskova güdümünde propaganda aracı olarak çalışmış ve Sovyet döneminin sona ermesinin ardından bağımsızlıklarına kavuşan bu ülkelerde yenileşme süreciyle özel haber ajansları da faaliyete geçmiştir.

Çalışmada, Azerbaycan'da Sovyet dönemi ve sonrasında faaliyet gösteren devlet ve özel haber ajansları ele alınmaktadır. Yine çalışmada, Azerbaycan'da en eski haber ajansı olan AZERTAC'ın Sovyet dönemi ve sonrasındaki faaliyeti, ayrıca bağımsızlık döneminde yayımlarına başlayan özel haber ajanslarının durumu genel hatlarıyla tartışılmaktadır. Bu anlamda çalışmada kurulduğu günden itibaren AZERTA, AZERİNFÖRM gibi adlarla 70 senelik Sovyetler Birliği'nde merkezi yönetimin direktifinde SİTA'nın bir kolu olarak çalışan, günümüzde ise bağımsız Azerbaycan'ın resmi haber ajansı olarak habercilik hizmetini sürdüren ülkenin en köklü haber ajansı AZERTAC'ın ve yeni dönemde ortaya çıkan Turan ve APA gibi özel haber ajanslarının kuruluş ve faaliyetlerinin araştırılması amaçlanmıştır.

Anahtar sözcükler: AZERTAC Haber Ajansı, Turan Haber Ajansı, APA Haber Ajansı

THE NEWS AGENCIES IN AZERBAIJAN IN THE PERIOD OF SOVIET UNION AND AFTER

ABSTRACT

As a whole other fields the news agencies of the Soviet Union countries which were the propaganda tool of Moscow based news agency, namely SITA, were under the central authority during the Soviet Union. New private news agencies have been established after collapsing of the Union and after getting independency of former union countries.

The news agencies that have experience in both during and post Soviet period, are in the center of this study. The activities of AZERTAC in Soviet and post Soviet period and the new agencies, established after getting independency are under scrutiny. The research of the structure and activity of such agencies as AZERTAC, which since establishing date realized its activity as a branch of SITA under the names AZERTA, AZERİNFÖRM in the 70 year Soviet Union under the rule of central office, nowadays working as an official news agency of Independent Azerbaijan as a fundamental news agency of the country and also new agencies as Turan, APA are the main point of the study.

Keywords: AZERTAC News Agence, Turan News Agence, APA News Agence

GİRİŞ

Azerbaycan'da haber ajansı olgusunun tarihi 1919 yılına dayanmaktadır. Toplam iki yıl bağımsız kalabilmiş Azerbaycan Demokratik Halk Cumhuriyeti'nin resmi Telgraf Ajansı, ülkenin ilk ajansı olarak bu anlamda temel oluşturmaktadır.

27 Nisan 1920'de Azerbaycan'ın Ruslar tarafından işgaline kadar bağımsız faaliyet gösteren bu ajans, Sovyetler Birliği döneminde AZERTA, AZERİNFÖRM gibi değişik isimlerle faaliyetini sürdürmüştür. İlk yıllar RTA'nın (Rusya Telgraf Ajansı), 1925'den sonra ise SİTA'nın (Sovyetler Birliği Telgraf Ajansı) Azerbaycan kolu olarak AZERTA adı ile habercilik hizmeti vermiştir. 2. Dünya Savaşı yıllarına kadar önemli bir gelişim gösteremeyen ajans, özellikle 1950'li yıllardan

* Dr., İstanbul Üniversitesi SBE Radyo, Televizyon ve Sinema Anabilim Dalı Doktora mezunu

itibaren çeşitli yenilikler yaşayarak etkinliğini artırmıştır. 1972'den sonra ise AZERİNFÖRM adı ile haberlerini yayınlayan ajans, bu adla da Sovyet döneminin çöküşüne kadar varlığını sürdürmüştür. Böylece Sovyetler Birliği döneminde bu tek resmi haber ajansı rakipsiz olarak ülkede faaliyet göstermiş, devletin enformasyon bürosu gibi hükümetin yasal ve ekonomik denetimi altında çalışmış ve dolayısıyla merkez Moskova direktifinde bir propaganda aracı olarak işlev görmüştür.

Azerbaycan'ın ilk özel haber ajansı ise, ülkenin yeniden bağımsızlığını kazandığı süreç içerisinde 1990'da oluşan Turan Haber Ajansı'dır. Bu haber ajansından sonra ülkede ANS-Press, Assa-İrada, Şark, Trend, Olaylar, Eksklyuziv, Azerpress, Azadinform ve APA gibi özel haber ajansları da faaliyete başlamıştır. Bazı kaynaklarda bağımsızlık sonrası ortaya çıkan özel haber ajanslarının (faaliyetine devam eden ve açıldıktan sonra kapanan) sayısı 30, bazılarında ise 50 civarında gösterilmektedir. Günümüzde Azerbaycan'da faaliyeti gözlemlenen irili ufaklı toplam 11 ulusal haber ajansı varlığını sürdürmektedir. Bunların dışında, Azerbaycan'da faaliyet gösteren yabancı ülke ajanslarının başlıca temsilcilikleri ise şunlardır: Anadolu Ajansı (Türkiye), Doğan Haber Ajansı (Türkiye), Cihan Haber Ajansı (Türkiye), İTAR- TASS (Rusya), Interfaks (Rusya), RiaNovosti (Rusya), Associated Press (ABD), Reuters (İngiltere), AFP (Fransa), İRNA (İran).

Bu çalışma günümüzde bağımsız Azerbaycan devletinin resmi haber ajansı olarak habercilik hizmetini sürdüren AZERTAC Haber Ajansı'nın Sovyetler Birliği dönemi ve sonrasındaki durumunu ve yine bağımsızlık döneminde ortaya çıkan özel haber ajanslarını kapsamaktadır. Bu anlamda AZERTAC'ın yanısıra özel haber ajanslarının ilki olan Turan Haber Ajansı ve 2000'lerde faaliyete başlayan APA Haber Ajansı'nın durumu da çalışma kapsamında ele alınmaktadır.

SOVYET DÖNEMİ AZERBAYCAN'DA RAKİPSİZ DEVLET AJANSI

Azerbaycan'ın En Köklü Haber Ajansı: Azerbaycan Devlet Telgraf Ajansı'nın (AZERTAC) Ortaya Çıkışı

Daha önce de vurgulandığı gibi Azerbaycan'da ilk haber ajansının kurulma tarihi 1918 – 1920 yılları arasında yaşamış Azerbaycan Demokratik Halk Cumhuriyeti dönemine denk gelmektedir. Bu devlet haber ajansının Cumhuriyet dönemindeki faaliyetleriyle ilgili çok az bilgi bulunmaktadır.

Azerbaycan, bağımsızlığını (28 Mayıs 1918) ilan ettikten yaklaşık 9 ay sonra, 3 Mart 1919 yılında ülkede ilk defa bir ajansın kurulması ile ilgili karar alınmış ve bunu takiben Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Telgraf Ajansı (günümüzdeki AZERTAC Devlet Haber Ajansı) kurulmuştur (Mehtiyev 1994: 2). O dönem içerisinde temel faaliyeti ülkedeki gelişmeleri haber yapmak ve yeni oluşan devletin iç ve dış siyasetini takip etmekten ibaret olan Telgraf Ajansı'nın, kurulmasından yaklaşık bir sene sonra günlük enformasyon bülteni de çıkmaya başlamıştır (Mehtiyev 1994: 2). Kurulma yılı her ne kadar 1919 olarak gösterilse de, bu haber ajansının imzasını taşıdığı ilk haberlerin 1920 yılının başlarından itibaren Cumhuriyetin resmi organı olan "Azerbaycan" gazetesinde yayınlandığı bilinmektedir (Mustafa 2006: 13).

Azerbaycan Telgraf Ajansı'nın kuruluşu ve faaliyete geçişi Türkiye'nin ilk haber ajansı olan Anadolu Ajansı (AA) ile benzerlik taşısa da kaderi farklı olmuştur. Şöyle ki, Azerbaycan'ın en köklü haber ajansının temelini oluşturan Azerbaycan Telgraf Ajansı'nın ömrü Azerbaycan'ın 27 Nisan 1920 yılında Rus işgaline kadar sürmüştür ve böylece yaklaşık 3-4 aylık kısa zaman diliminde faaliyet gösterebilmiştir. İşgal sonrasından itibaren de merkez Moskova güdümünde faaliyetini farklı çerçevede sürdürmüştür ve bu süreç 1990'larda Azerbaycan'ın tekrar bağımsızlığını elde etmesine kadar devam etmiştir.

Sovyetler Birliği Döneminde AZERTAC'ın Faaliyeti

Azerbaycan'ın 1920'deki işgalinden sonra her alanda olduğu gibi basın ve habercilik alanında da Sovyet ideolojisi çerçevesinde Moskova merkezli bir yapılanma süreci başlamıştır. Kurulmasından itibaren çok kısa süreyle bağımsız çalışan Telgraf Ajansı da bu tarihten itibaren merkeze bağlı bir kurum halinde devlet enformasyon bürosu olarak yaklaşık 70 sene faaliyet göstermiştir.

İşgalin hemen sonrasında yeni kurulan Azerbaycan HKS (Halk Komiserleri Sovyeti), ülkede bir haber ajansının yeniden oluşturulması konusunda 1921 yılında karar almıştır. Aynı yılın ikinci yarısında RTA'nın (Rusya Telgraf Ajansı veya ROSTA – Rusya Devlet Telgraf Ajansı) Kafkasya Bölgesi Azerbaycan Acentesi, Azerbaycan Telgraf Ajansı'na (AZERTA) dönüştürülmüştür ("Azerbaycan Telgraf ..." 1971: 10). RTA'nın 1925 yılında SİTA'ya (Sovyetler Birliği Telgraf Ajansı) dönüştürülmesinden ("Azerbaycan Telgraf ..." 1971: 4) sonra ise AZERTA haber ajansı SİTA'nın bir kolu olarak faaliyetine devam etmiştir. SSCB'ye bağlı merkezi enformasyon organı olarak oluşturulan SİTA, Sovyet basını, televizyon ve radyo yayınları ile yurtiçi ve yurtdışındaki teşkilat ve kurumlar için haber hazırlayıp ilettiği gibi, birliği oluşturan ülkelerin telgraf (enformasyon) ajanslarını da hem SSCB'de, hem de yurt dışında genel devlet enformasyon sistemi şeklinde temsil etmiştir ("Azerbaycan Sovyet..." 1984: 515).

O dönemlerde yaydığı haberlerin çoğunluğunu SİTA'dan alınan haberlerin kapsadığı AZERTA, beş bölümden oluşmaktaydı: Sovyetler Birliği ve yabancı haberler bölümü, sosyal-siyasi ve kültürel haberler bölümü, sanayi-iktisadi haberler bölümü, köy işleri haberleri bölümü ve yerli basın için haberler bölümü. 1938 yılı verilerine göre, ülkedeki gelişmelerden bahseden her ay 100'ün üzerinde haber ve röportaj AZERTA'dan SİTA'ya aktarılmıştır. Yabancı ülkelere yönelik hazırlanan haberleri SİTA aracılığıyla yayan AZERTA, bu haberlerin özellikle Sovyet yaşam tarzından, Komünizm anlayışının yaygınlaşmasından ve onun gerekliliğine ilişkin söylemlerinden oluşmasına dikkat ettiğinin belirtilmesi ("Azerbaycan Telgraf ..." 1971: 18-32), bu ajansın Sovyet ideolojisine hizmet anlayışı doğrultusundaki faaliyetini bir kez daha kanıtlamaktadır.

Toplam 20 çalışanı olan AZERTA, 2. Dünya Savaşı yıllarında da savaş bölgesinden SİTA'nın gönderdiği haberleri yaymış ve teknik cihazların savaşta bozulması nedeniyle merkezi Moskova Radyosu'nun sunduğu resmi SİTA haberlerini dinleyerek bültenlerini oluşturmuştur. Azerbaycan'ın bugün de tanınan şair ve yazarlarından Resul Rıza, Gilman Musayev, Abbas Zamanov, Cemşit Emirov gibi isimler de AZERTA'nın savaş bölgesinde görevli muhabirleri olarak çalışmış ve gece gündüz demeden merkeze haber yollamışlardır ("Azerbaycan Telgraf ..." 1971: 17).

1950 yılında AZERTA yeni bir gelişme kaydederek tercüme bölümü açmış ve bu gelişme ülkede tercümanlık işinin merkezini oluşturmuştur. Önemli olayların geliştii dönemlerde Rusça'dan Azerbaycan diline çevrilen haberler, ajansın günlük bültenlerinin 5- 6 gazete sayfası kadarını kapsamaktaydı. 1970 yılına geldiğinde ise foto-telgraf aracılığıyla Bakü-Moskova arasında fotoğraf alışverişinin 15 dakika sürdüğu ve Moskova'dan alınan günlük haberlerin yaklaşık 19 bin sözcükten oluştuğu belirtilmektedir ("Azerbaycan Telgraf ..." 1971: 30-33).

Şimdiki devlet haber ajansı AZERTAC'ın Sovyetler Birliği döneminde birkaç kez isim değiştirdiği bilinmektedir. Hafta sonları çalışmayan ajansın ismi 1972 yılından itibaren AZERİNFÖRM olarak değiştirilmiş (Seferli 1992: 2) ve bu adla Sovyet rejiminin çöküşüne kadar faaliyetlerini sürdürmüştür.

AZERİNFÖRM'un bütün teknik altyapı ve donanım işleri de SİTA tarafından oluşturulmuş ve onun denetiminde değiştirilmiştir (Mehtiyev 1994: 2). Ajansın SİTA'nın bir kolu olarak çalıştığı yıllarda, haberlerin neredeyse hepsi Rusça hazırlanmış ve bazen de ana dilde yazılan haberler önceden Rusçaya çevrilerek düzeltilmiş, sonradan tekrar ana dile tercüme edilmiştir (Mehtiyev 1994: 2). Bu nedenle "72 yılda, bu ajansta Azerbaycan dilinde haber yazan gazeteciler yetişme-

miş, yalnız Rusça'dan Azerbaycan diline çeviri yapan uzman tercümanlar olmuştur” (Seferli 1992: 2).

Dolayısıyla bu haber ajansı yaklaşık 70 yıl boyunca SİTA'nın bir kolu, bir bölge şubesi gibi Moskova'nın çıkarlarına hizmet anlayışı içerisinde ve Sovyet ideolojisi doğrultusunda Azerbaycan'ın tek haber ajansı olarak faaliyet göstermiştir. İşleyişi denetlenen ajansın bir merkeze bağımlı kalması, kendi ülkesi ve milletinin gerçek sesine dönüşmemesinin en bariz sebebidir. Zaten alanında rakipsiz faaliyet gösteren ajansın, dönemin şartlarını da dikkate alırsak, demokratik olmayan, kapalı bir sistemde objektif gazetecilik ve habercilik ilkelerine uyum göstermesi de beklenemezdi.

SOVYET SONRASI AZERBAYCAN'DA HABER AJANSLARI

Bağımsızlık Döneminde Devlet Haber Ajansı -AZERTAC

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB), dağıldıktan sonra bağımsızlık sürecinin başladığı 15 ülkeden biri olan Azerbaycan'ın özgürlüğüne kavuşması kolay olmamıştır. Rus Kızıl Ordusu, 20 Ocak 1990 yılında Bakü'ye girerek Azerbaycan halkının özgürlük mücadelesini bastırmak için katliam yapmıştır. Üstelik o dönemde Ermenilerin haksız toprak talepleri nedeniyle Karabağ Savaşı da patlak vermiştir.

Sovyet düzeninden kalma alışkanlık ve sansür korkusu nedeniyle AZERİNFÖRM, Azerbaycan'ın bağımsızlığı yolunda yaşanan ciddi gelişmelerde habercilik işlevini yerine getiremeyerek kendi halkının sesine dönüşmemiştir. Örneğin, 20 Ocak 1990 Bakü Katliamı, 26 Şubat 1992 Hocalı Katliamı (Ermeni ve Rus askeri birlikleri tarafından Karabağ'ın Hocalı kentindeki savunmasız Azerbaycan sakinlerine karşı gerçekleştirilen ve binlerce masum insanın vahşice katledildiği bir insanlık ayıbıdır) gibi vahşet olaylarını başka haber ajansları bütün dünyaya duyurmaya çalışsa da ülkenin başlıca haber ajansı AZERİNFÖRM suskunluğunu korumuştur (Seferli 1992: 2). Buradan hareketle bahse konu yıllarda sistemin hem düşünce hem de teknik olarak Sovyet yapısından kurtulamadığını, eski sansür ve bağımlılık etkisinin devam ettiğini söylemek yanlış olmayacaktır.

Buna rağmen 1990'lı yıllardan itibaren SİTA'dan bağımsız olarak çalışan ajans, artık AZERTAC adını taşımakta ve bağımsız Azerbaycan'ın resmi ajansı olarak faaliyetini sürdürmektedir. 1993 yılında Türkçe konuşan ülkelerin haber ajanslarının bir araya gelerek oluşturduğu TKA'nın (Türkçe Konuşan Ülkelerin Haber Ajansları Birliği) kurucu üyelerinden olan AZERTAC, 1994 yılına gelindiğinde Azerbaycan dilinin dışında Rusça, İngilizce ve Türkçe dillerinde gün içinde ortalama 100-150 haber iletmiştir. 1994 yılı verilerine göre 51 ülke ile irtibat kuran AZERTAC'ın yayınladığı haberler, birçok uluslararası haber ajansı ile yazılı ve görsel basın tarafından kullanılmıştır (Mehtiyev 1994: 2).

AZERTAC, 3 Mart 1995 yılında Bakanlar Kurulu'na bağlı Devlet Telgraf Ajansı, 17 Ocak 2000 yılından itibaren ise Azerbaycan Devlet Telgraf Ajansı olarak isimlendirilmiştir (<http://www.azertag.com>). Söz konusu adla da günümüzde faaliyetini sürdürmektedir.

20 Mayıs 2000 tarihinden itibaren İngiliz ve Rusça dillerinde internet hizmetine başlayan (“AZERTAC” 2000: 1) ve 2003 yılının Ocak ayından bu yana haftanın her günü kesintisiz çalışma düzenine geçen AZERTAC, 2006 yılı verilerine göre 60'ı aşkın yabancı ülkedeki abonelerine haberlerini ulaştırmış ve iletmediği günlük haber sayısı da yaklaşık 300 – 350'yi bulmuştur (Mustafa 2006: 13).

AZERTAC'ın işbirliği yaptığı yabancı haber ajansları şunlardır: AA (Türkiye), İTAR-TASS (Rusya), Sinxua (Çin), Rompers (Romanya), Ukrinform (Ukrayna), BTA (Bulgaristan), ANSA (İtalya), İRNA (İran), TANYUQ (Sırbistan), BELTA (Beyaz Rusya), Moldpres (Moldova), ATA (Arnavutluk), MTI (Macaristan), MENA (Mısır), PETRA (Ürdün), ANTARA (Endonezya). AZERTAC ayrıca 2004 yılında Asya-Pasifik Haber Ajansları Birliği'ne (OANA) ve 18 Nisan

2008 tarihinde ise Avrupa Haber Ajansları Birliği'ne (EANA) üye olmuştur. Bunların yanı sıra AZERTAC, BDT'nin üyesi olan ülkelerin Ulusal Enformasyon Ajansları Birliği'nin (ANİA), Türkçe Konuşan Ülkelerin Haber Ajansları Birliği'nin (TKA), Karadeniz Ekonomik İşbirliği Teşkilatı'na Üye Ülkelerin Ulusal Haber Ajansları Birliğinin (BSANNA) kurucularındandır. AZERTAC 2008 yılından itibaren Asya Haber Ajansları Konsorsiyumu'nun (AsiaPulse) üyesidir. Ülke genelindeki muhabirlerinin dışında AZERTAC'ın Türkiye, Rusya, ABD, Fransa, Almanya, Avusturya, İran, Ukrayna, Gürcistan, Orta Asya ve Kazakistan'da temsilcilikleri bulunmaktadır (<http://www.azertag.com>).

15 Nisan 2003'te İstanbul Çırağan Sarayı'nda 'Dünya Enformasyon Ajanslarının Dünya Barışının Sağlanmasındaki Rolü' konu başlığında gerçekleştirilen toplantıda, iki kardeş ülkenin resmi haber ajansları AZERTAC ve Anadolu Ajansı (AA) arasında işbirliği imzalanmıştır. Bu işbirliği çerçevesinde karşılıklı olarak haberlerin ücretsiz kullanılması ve tecrübelerden yararlanılması öngörülmüştür (Rzayev 16 Nisan 2003: 4). 16 Nisan 2003'te TKA'nın İstanbul Bildirisi imzalanmıştır. Türkiye, Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan ve KKTC'nin resmi haber ajanslarının imzaladığı bu bildiriye, Türkçe, İngilizce ve Rusça hizmet vermek üzere ortak internet sitesinin oluşturulması ve üye ülkelerin sanal ortamda haber alışverişinde bulunmaları kararlaştırılmıştır (Rzayev 17 Nisan 2003: 3). Bu tür oluşumlardan biri de 2006 yılında Karadeniz Ekonomik İşbirliği Teşkilatı'na üye olan ülkelerin haber ajansları arasında yapılan işbirliği ile kurulan bölgesel bir kurum statüsündeki Karadeniz Ekonomik İşbirliği Teşkilatı'na Üye Ülkelerin Ulusal Haber Ajansları Birliği'dir (BSANNA). 30 Mayıs 2006'da Ukrayna'nın başkenti Kiev'de yapılan işbirliği anlaşmasında, üye ülkelerin resmi haber ajansları, bu bölgede enformasyon dolaşımını özgür ve eşit bir şekilde daha da genişletmek, karşılıklı haber alışverişini hızlandırmak gibi hususlarda mutabakata varmışlardır (Hıdırov ve Ağazade 2006: 5). Türkiye'den AA ve Azerbaycan'dan AZERTAC, bu birliğin kurucularındandır.

AZERTAC Genel Müdürü Aslan Aslanov ile yapılan röportajda, onun verdiği bilgiye göre, devletin resmi haberlerine öncelik veren AZERTAC, günümüzde abonesi olan 80 ülkeye haber hizmeti sağlamaktadır. Rusça, İngilizce, Almanca ve ana dilde haberler aktaran ajansın yüzde 70'inin haber toplamada görev aldığı toplam 194 çalışanı bulunmaktadır. AZERTAC'ın teknik altyapısında ise 80'in üzerinde bilgisayar, 33 yazıcı, 18 adet ses kayıt cihazı, 2 adet fotokopi makinesi, 9 adet faks makinesi ve 9 sunucu bulunmaktadır. Ajans, günlük ortalama 400 haber yayınlamakta, bu haberlerin de yaklaşık yüzde 20-25'i yabancı ülkelerle ilgili olmaktadır. Yerli ve yabancı medya organları için tek resmi devlet haber kaynağı olan AZERTAC'ın ayrıca her gün 7- 8 haberi OANA'nın ve BSANNA'nın web sitelerine yerleştirilmekte ve bu haberler 50'den çok ülkenin resmi internet sitesine konulmaktadır. Bu bilgilere ek olarak Aslanov, ileride mevcut dillerin yanı sıra Arapça ve Fransızca olarak da haber iletmeyi istediklerini ve ajansın yabancı ülkelerdeki muhabir sayısını arttırmayı düşündüklerini de dile getirmektedir (Röportaj 24.06.2008). Asya-Pasifik Haber Ajansları Birliği'nin (OANA) web sitesine en çok enformasyon gönderen üç ajanstan biri olan AZERTAC'ın ("Azerbaycan'da Enformasyon..." 2005: 8), Kazakistan ve Özbekistan'la ilgili Bakü'ye ayda yaklaşık 30-35 haber geçtiği belirtilmektedir (Guluzade 2003: 17).

Yaklaşık 20 yıldır bağımsız olarak faaliyet gösteren AZERTAC'ın 2006 yılından günümüze kadar yurt dışındaki abone sayısında artış olduğu (60'dan 80'ne çıkmıştır), ancak günlük iletilen haber sayısında ise pek bir değişikliğin yaşanmadığı gözlemlenmektedir.

Azerbaycan'da Faaliyet Gösteren Özel Haber Ajansları

Azerbaycan'ın en eski haber ajansı AZERTAC'ın dışında, özel haber ajanslarının ortaya çıkışı Sovyetler Birliği'nin çöküşünden sonra başlamıştır. 1991 yılında bağımsızlığına kavuşan Azerbaycan'da her alanda olduğu gibi yenileşme, özelleştirme süreci medya genelinde haber ajansları için de geçerli olmaktadır. 1920 işgalinden tam 71 yıl sonra yeniden özgürlüğünü elde eden bu genç

ülkede, her ne kadar yasal boşluklar kendini gösterse de, diğer medya organlarında olduğu gibi özel haber ajansları da yeni dönemde yeni şartlarla birlikte ortaya çıkmıştır.

Azerbaycan'ın ilk özel haber ajansı, 1990 yılının ortalarında, Sovyet etkisinin sürdüğü ve enformasyon boşluğunun yaşandığı dönemde faaliyete başlayan Turan Haber Ajansı'dır. Turan Haber Ajansı'ndan sonra 1991 yılında ANS-Press faaliyete başlamıştır. Daha sonra Assa-İrada (1991), Şark (1994), Trend (1995), Olaylar (1995), Azerpress (1997), Azadinform (1998), APA (2004) gibi özel ajanslar ortaya çıkmışlardır. Rüstemov (2005: 62), 1999 senesinde 31 haber ajansının devlet kayıtlarında geçmesine rağmen çoğunun günümüzde faaliyet göstermediğini aktarmaktadır. Yukarıda adı geçen özel haber ajanslarından günümüzde en etkin olanları Turan, APA (Azeri – Press News Agency) ve Olaylar Ajansı'dır. Bunu Eylül 2007 yılında ülke basınının en çok satan haber ağırlıklı başlıca ulusal gazetelerinden yedisinin (“Ayna”, “525. Gazete”, “Şark”, “Azatlık”, “Gün”, Bakü Haber”, “Ekspres”) bir ay içerisinde 3 farklı sayılarının taranması ile elde edilen sonuç da kanıtlamaktadır. Şöyle ki, bu gazetelerin sayfalarında yerli haber ajanslarından alınan haberlerin sayılması ile elde edilen her alandan içeriğe sahip toplam 453 haberden 307'sinin APA'ya, 64'ünün Olaylar'a, 43'ünün ise Turan'a ait olduğu tespit edilmiştir. Geriye kalan 39 haber ise diğer küçük çaplı haber ajansları arasında paylaşılmaktadır. Bu durumda yüzde 68'lik oranla APA ilk sırada yer alırken, onu yüzde 14'le Olaylar, yüzde 9,5'le Turan haber ajansları takip etmektedir. En genç haber ajansı olmasına rağmen son yıllarda APA haber ajansının kısa sürede yükselişte olduğu da gözlemlenmektedir.

Azerbaycan'ın İlk Özel Haber Ajansı: TURAN Haber Ajansı

Sovyetler Birliği'nin çöküşünü takiben Azerbaycan'ın içine düştüğü buhranlı bir dönemde ülkenin ilk özel haber ajansı faaliyetine başlamıştır. Azerbaycan'ın ilk özel haber ajansı olan ve 30 Ağustos 1990 yılında bir grup bağımsız gazeteci tarafından kurulan Turan Haber Ajansı (İsmailova 2004: 20), 1991 yılının Nisan ayında Adliye Bakanlığı'nın izniyle faaliyetlerine başlamıştır (Hüseynbeyli 2001: 33).

İlk başlarda Azerbaycan'da yaşanan gelişmeleri haberleştirerek telefon aracılığıyla Reuters, Associated Press, DPA, AFP gibi büyük uluslararası ajanslara geçen Turan Haber Ajansı, 20 Ocak Bakü katliamından sonra ülkede oluşmuş enformasyon ablukasını aşarak haber boşluğunu doldurmaya çalışmıştır (İsmailova 2004: 20-21). Sonraki yıllarda da alternatif habercilik anlayışı çerçevesinde bültenler hazırlayan ajans, her alandan değişik konuları içeren haberler sunarak faaliyetini sürdürmüştür.

2004 yılının verilerine göre, iletilen günlük haber sayısının 100'e ulaştığı ajansın 16 farklı haber bülteni çıkmış ve ajans daha çok yurt dışına haber geçmeye başlamıştır (İsmailova 2004: 21-22). Azerbaycan, Rus ve İngiliz dillerinde hizmet veren Turan Haber Ajansı'nın 2005 yılında yaklaşık 160 abonesinden 25'i (Reuters ve Dow Jones haber ajansları da dahil) yabancı ülkelere olmuştur (“Azerbaycan'da Enformasyon...” 2005: 54).

Günümüzde de faaliyetini sürdüren ve bültenlerinde sosyal ve siyasi içerikli haberlerin ağırlık taşıdığı Turan Haber Ajansı, muhalif çizgide yer almasıyla diğer haber ajanslarından ayrı bir konumda değerlendirilmektedir.

APA Haber Ajansı (Azeri-Press Agency)

Azerbaycan'ın en genç özel haber ajansı APA, 2003 senesinde Adliye Bakanlığı'ndan izin alınmasına rağmen, bir yıl sonra aktif olarak faaliyete geçmiştir (<http://www.mediaforum.az>).

16 Kasım 2004'te ilk bültenini yayınlarken faaliyete başlayan ajansın, günümüzde yerli ve yabancı toplam 300 abonesi bulunmaktadır. Ajans, abone sayısı anlamında Azerbaycan ve bütün Kafkasya bölgesinde liderliğini korumaktadır. APA'da çalışan toplam 75 kişiden 40'ı haber de-

partmanında görev almaktadır. Ulusal gazetelerden yaklaşık yüzde 90'ının abone olduğu APA'nın günümüzde günlük iletildiği haber sayısı ortalama 200-250 arasında değişmektedir. Ajansın Türkiye, ABD, Rusya, Fransa, Gürcistan, Romanya vs. gibi ülkelerde muhabirleri vardır. Aktardığı haberler arasında ağırlık siyasi ve günlük haberlerdedir. Dış haberlerinin içeriğine göre en çok yer tutan ülkeler sırayla Türkiye, Gürcistan, İngiltere, Fransa, Rusya, ABD ve İran'dır. Ajansın yabancı ülke ajanslarını kaynak göstererek verdiği haberlerin çokluğuna göre ise sıralamada birinci Rusya (Regnum, İnterfaks, İTAR-TASS ve Ria Novosti Haber ajansları), ikinci Türkiye (AA, İHA, DHA ve CHA), üçüncü ABD (AP), bunu ise İngiltere (Reuters) ve Ermenistan (Arminfo, Media Max, Pan Armenia ajansları) takip etmektedir. İngilizce, Rusça ve ana dilde hizmet sunan ve başlangıçtan itibaren internet faaliyetini sürdüren APA, Azerbaycan haber ajansları içerisinde ilk video yayın hizmetini başlatmıştır. Ajans, günlük olarak ana haber bülteni (günlük 3 kez), ekonomi bülteni (günlük 2 kez), spor bülteni (günlük 2 kez), foto bülteni (günlük 2 kez) ve ayrıca ayda bir kez de analitik bültenle abonelerine haber hizmeti sunmaktadır. Ajansın, APA Spor, APA Ekonomi, APA Video, APA Foto isimli bölümleri internette serbest faaliyet göstermektedir. Yukarıdaki bilgileri aktaran APA Genel Yayın Koordinatörü Vügar Mesimoğlu, yayın anlayışlarının ülkede gelişen bütün olayları maksimum derecede haberleştirmek olduğunu, bu anlamda dinamizm, zamanla yarış, ilk olma çabası, özveri, bütün tarafların fikrini yansıtmaya, kaynağını belirtmeden ve gerçekliğine inanmadan haber yayınlamama ve tarafsızlık unsurlarına dikkat ettiklerini belirtmektedir (Söyleşi 03.10.2007).

Ajansın yaklaşık 10 kişilik bir ekiple kurulduğunu belirten APA Genel Müdürü Vüsale Mahirkızı, bir saat içerisinde 20-25 haber ilettilerini, bazen de bu rakamın 40-50 habere kadar ulaştığını vurgulamaktadır. Ekonomik kazancın büyük kısmının şirketlerden ve ülke dışı abonelerden elde edildiğini açıklayan Mahirkızı, APA'nın Azerbaycan'da en zengin haber ajansı olduğunu da iddia etmektedir (<http://www.mediaforum.az/>).

Ajans günümüzde Azerbaycan Türkçesi'nin dışında İngilizce, Rusça, Fransızca, Arapça ve Farsça da habercilik hizmeti sunmaktadır.

Diğer Küçük Boyutlu Özel Haber Ajansları

Azerbaycan'da Turan ve APA ajanslarının haricinde küçük çaplı haber ajansları da faaliyet göstermektedir. Bunlara Trend, Olaylar, AzerPress, ANS-Press, Assa-İrada, Azadinform vs. gibi ajansları örnek gösterebiliriz. Bunlardan Trend Haber Ajansı daha çok Ruslara yönelik faaliyet göstermesiyle dikkat çekmektedir. Olaylar Haber Ajansı ise Bakü'de yayımlanan Olaylar Gazetesi'nin resmi haber ajansıdır. ANS -Press ise özel televizyon kanallarından ANS TV'ye bağlı faaliyet göstermekte ve ağırlıklı olarak ülkedeki televizyon kanallarının haber ihtiyacını karşılamaktadır. Ayrıca, Trend Haber Ajansı diğerlerinden ekonomi alanına ağırlık vermesiyle, AzerPress ise petrol-kimya sanayisinin gelişmelerine öncelik vermesiyle ön plana çıkmaktadır ("Azerbaycan'da Enformasyon..." 2005: 54). Söz konusu haber ajansları, abone sayısı, teknik olanaklar ve etkinlik gibi unsurlar bakımından APA ile yarışmasalar da, Azerbaycan habercilik alanında kendilerine yer edinmeye çalışmaktadırlar.

SONUÇ

Sovyet döneminde merkezi yönetimin direktifi ve denetimi olmadan, birliği oluşturan bütün ülkelerde sosyal, siyasi, iktisadi ve diğer alanlarda herhangi bir değişim ve yeniliğin gerçekleşmesi mümkün değildi. Bu anlamda SSCB ülkelerinde özellikle basın ve yayın alanında atılan her bir adım en ufak ayrıntısına kadar izlenmekte, denetlenmekteydi. Sovyet döneminde sansür sisteminin çok katı kurallarla işlediği bilinen bir gerçektir. Böyle kapalı bir sistemde birliği oluşturan ülkelerden olan Azerbaycan'da habercilik olgusu da rejimin gerektirdiği şartlar çerçevesinde gelişme göstermiştir.

Her ne kadar Azerbaycan'da ilk haber ajansının Azerbaycan Demokratik Halk Cumhuriyeti döneminde 1919 yılının Mart'ında kurulduğu kayıtlara geçse de, bu ajansla ilgili yetersiz bilgi bulunmaktadır. Çok kısa bir süre bağımsız faaliyet gösterebilen Telgraf Ajansı, 1920 Rus işgalinden sonra, önce Rusya Devlet Telgraf Ajansı'na (ROSTA), sonra da Sovyetler Birliği Telgraf Ajansı'na (SİTA) bağlı olarak çalışmıştır. 1972 yılına kadar AZERTA adı ile bu yıldan sonra ise AZERİNFÖRM adı ile faaliyet gösteren ajans, Sovyetler Birliği'nin çöküşüne kadar Moskova'nın direktifinde, Sovyet ideolojisinin çizdiği çerçeveden hiçbir zaman çıkamamıştır. Sovyetler Birliği genelinde haber ihtiyacı çoğunlukla SİTA tarafından sağlanmaktaydı. Dolayısıyla birliği oluşturan diğer ülkelerde olduğu gibi Azerbaycan'da da, haber ajansları alanında haberciliğin başlaması ve gelişmesi SİTA'nın bir eyalet kolu, bir bölge şubesi olarak merkez güdümünde faaliyetini sürdüren Azerbaycan Telgraf Ajansı (AZERTAC) adıyla olmuştur. SİTA'dan alınan haberlerin ağırlıkta olduğu ajansın haber bültenleri genellikle can sıkıcı, bir birinin benzeri ve daha çok merkez partinin çalışmalarını içeren resmi ve şablon haberlerden oluşmuştur.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra bağımsız Azerbaycan Cumhuriyeti'nin resmi sesine dönüşen ve artık AZERTAC adı ile faaliyetini sürdüren ajans, Türkiye'nin de içinde bulunduğu Türkçe Konuşan Ülkelerin Haber Ajansları Birliği (TKA) gibi oluşumların kurucusu, Asya-Pasifik Haber Ajansları Birliği (OANA) gibi kuruluşların üyesidir. Aralarında Anadolu Ajansı'nın da bulunduğu başta Türkçe konuşan ülkelerin resmi ajansları ve diğer ülke ve örgütlerin haber ajansları ile işbirliği anlaşması imzalayan bu resmi devlet haber ajansı, artık bağımsız Azerbaycan'ı temsil etmekte ve yayınladığı haberler daha çok resmi içerik taşımaktadır.

Devlet haber ajansı AZERTAC'ın dışında, açıldıktan sonra kısa sürede büyüyerek bölgede etkinliğini artıran APA, Turan, ANS-Press, Trend, Olaylar, vd. haber ajansları da çağdaş habercilik anlayışı doğrultusunda ülke haber ihtiyacını karşılayan diğer özel haber ajanslarıdır.

Sovyet dönemi ve sonrasında faaliyet gösteren tek devlet haber ajansı AZERTAC'ın eski dönemle yeni dönem arasındaki en belirgin farkı şundan ibarettir: AZERTAC o zamanlar SİTA'nın bir organı gibi Sovyet ideolojisi doğrultusunda faaliyet göstermiş, özellikle merkez Moskova'ya hizmet etmiştir. 1990'lardan sonra ise bağımsız Azerbaycan Cumhuriyeti'nin resmi haber ajansı olarak devletin enformasyon siyasetini yürütse de faaliyetlerinde Sovyetlerden kalma tekdüzelilik kendini göstermektedir. Öyle ki eski dönem alışkanlıklarının tam olarak ortadan kaybolmadığı gözlemlenmektedir. Buna rağmen günümüz habercilik alanında rekabet ortamı oluşturan APA ve Turan gibi özel haber ajansları ise ülkenin mevcut iletişim ortamında alternatif bir habercilik anlayışıyla yoluna devam etmektedir.

KAYNAKLAR

APA Ajansının Genel Müdürü Vüsale Mahirkızı: - Adımızı İlişkilendirmedikleri Bakan Kalmadı, <http://www.mediaforum.az/>, Erişim: 19 Ocak 2007.

Aslanov A (24.06.2008) Röportaj.

Azerbaycan'da Enformasyon Araçlarının Genel Değerlendirilmesi (2005), İnternyus Azerbaycan Toplumsal Birliği Yayınları, Bakü.

Azerbaycan Sovyet Ansiklopedisi (1984), Cilt 8, Azerbaycan SSC Devlet Yayınları, Bakü.

Azerbaycan Telgraf Ajansı (1971) (AZERTA'nın 50. Yıldönümüne İthaf Edilmiştir), Komünist Yayınları, Bakü.

"Ayna", "525. Gazete", "Şark", "Azatlık", "Gün", "Bakü Haber", "Ekspres" Gazetelerinin Haber Sayımı, (Eylül 2007), Bakü.

AZERTAC, Azerbaycan Gazetesi, (21 Mayıs 2000) 113 (2524), 1.

AZERTAC OANA'nın En Faal Üyelerinden Biridir, Azerbaycan Gazetesi, (5 Ekim 2005) 231(4150).

Guluzade T (2003) Özel Muhabirimiz Haber Veriyor (Muhabir Gulu Kengerli ile Röportaj), Azerbaycan Basını Bugün Derg, 5, 17.

Hıdırov N ve Ağazade Z (31 Mayıs 2006) Kiev'de Karadeniz Ülkeleri Ulusal Haber Ajanslarının Birliği Kurulmuştur, Azerbaycan Gazetesi, 118 (4341), 5.

Hüseynbeyli E (2002) Enformasyon Ajansları Geçiş Aşamasında (13 Temmuz 2001 Tarihli Sunum), Azerbaycan Gazeteciliği Geçiş Döneminde: Problemler Perspektifler, II Konferansın Sunumları, RUH Azerbaycan Gazetecilerini Savunma Komitesi Yayınları, Bakü.

İsmailova L (2004) Turan Nasıl Çalışıyor? (Ajansın Genel Müdürü M. Aliyev'le Röportaj), Azerbaycan Basını Bugün Derg, 3 (12), 20-22.

Mehtiyev A (5 Mart 1994) AZERTAC: Dün, Bugün, Yarın (AZERTAC'ın eski müdürlerinden Vakıf Rüstemov ile röportaj), Azerbaycan Gazetesi, 45 (809), 2.

Mesimoğlu V (03.10.2007) Söyleşi.

Mustafa A (13-14 Temmuz 2006) Azerbaycan Gerçeklerinin Dünya Kamuoyuna Doğru Dürüst İletilmesi AZERTAC'ın Faaliyetinin Temel Yönüdür (1. kısım), Zaman Gazetesi, (Bakü), 5-13.

Rüstemov A (2005) Jurnalistika (Gazetecilik), Bakü Üniversitesi Yayınları, Bakü.

Rzayev T (16 Nisan 2003) Azerbaycan Devlet Telgraf Ajansı- AZERTAC ile Anadolu Ajansı arasında İşbirliği Anlaşması İmzalanmıştır, Azerbaycan Gazetesi, 84(3397), 4.

Rzayev T (17 Nisan 2003) Türkçe Konuşan Ülkelerin Haber Ajanslarının İstanbul Bildirisi Kabul Edilmiştir, Azerbaycan Gazetesi, 85(3398), 3.

Seferli S (12 Eylül 1992) AZERİNFÖRM 72 Sene SİTA'nın Muhabir Bölgesi Gibi Faaliyet Göstermiştir (AZERTAC'ın eski müdürlerinden Vakıf Rüstemov ile röportaj), Heyat Gazetesi, s. 2. <http://www.azertag.com/>, Erişim: 19 Temmuz 2008.